

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА БАР'ЄРИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто форми та засоби формування професійних інтересів учнів старших класів. Розкрито сутність категорії “професійна орієнтація”. Досліджено інтереси та схильності учнів старших класів, умови, за яких ці інтереси та схильності перетворюються на мотиви професійного самовизначення, сформовані принципи вибору майбутньої діяльності.

Ключові слова: профорієнтація, самовизначення, професійний інтерес, навчальна мотивація.

Однією з головних цілей освіти є розвиток особистості та індивідуальності випускника школи, який зміг би творчо використовувати наукові, виробничі, суспільні завдання, самостійно та критично мислити, захищати власну точку зору, систематично і безперервно поповнювати й оновлювати знання шляхом самоосвіти. Підлітково-юнацький вік характеризується інтенсивним розвитком інтелектуальних здібностей, формуванням професійних інтересів. У процесі навчання інтереси учнів розподіляються з урахуванням здібностей і практичних навичок. Ставлення підлітків до майбутньої професії, яке виникає ще в період підготовки до неї в процесі навчання у школі, має розглядатись як один із складових психолого-педагогічних аспектів формування професійних інтересів у майбутніх фахівців [6]. Своєчасний вияв інтересів та нахилів сприяє професійному визначенню учня, що і допомагає здійснити професійний вибір.

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді посідає важливе місце у педагогічній та віковій психології, оскільки стосується вирішального моменту в життєвому становленні особистості. Цими питаннями займалися В. Аванасов, В. Асеєв, А. Анастасієв. Особливостям формування мотиваційної сфери особистості присвятили свої праці Г. Костюк, О. Леонтєв, М. Алексєєв.

Мета статті – обґрунтувати психолого-педагогічні аспекти та бар'єри професійного самовизначення учнів старших класів, що сприяють формуванню стійких професійних інтересів у майбутньому. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сучасна школа в умовах активного суспільного розвитку ще недостатньо володіє технологією та методикою професійної орієнтації учнів.

Серед завдань профільного навчання у старшій школі виділено такі: створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, здібностей і потреб учнів старшої школи у процесі їх загальноосвітньої підготовки; забезпечення умов для життєвого і професійного самовизначення старшокласників, формування готовності до сві-

домого вибору й оволодіння майбутньою професією, формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенції учнів на допрофесійному рівні; надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішення щодо вибору профілю навчання.

Професійна орієнтація – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності. Така діяльність забезпечує ефективне використання трудового потенціалу особи, сприяє підвищенню її соціальної та професійної мобільності, відіграє значну роль у профілактиці вимушеного безробіття. Головною метою профорієнтаційної роботи є сприяння специфічними методами посиленню конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення [6].

У період формування допрофільних та профільних класів особливо актуальною стає проблема самовизначення підлітка. З психологічної точки зору допрофільна підготовка здійснюється саме у восьмих-дев'ятих класах з метою професійної орієнтації учнів. Школярі вже випробували свої сили практично в усіх предметних сферах, мають добре сформовану самооцінку. У цей період рівень знань для багатьох підлітків стає фактором життєвої успішності, проходить спеціалізація знань з метою формування подальшої успішної кар'єри [7]. Учні старших класів школи та професійного навчального закладу у своїй безпосередній навчальній діяльності більше звертають увагу на ті предмети, які певним чином пов'язані з їхніми інтересами. У процесі навчання формуються головні ознаки того типу мислення, з яким надалі буде пов'язана практична діяльність. Адже особливою ознакою розвитку інтелекту в юнацькому віці є формування визначеного стилю мислення, що відображає здатність обирати й систематизувати знання [1]. Психологічна практика свідчить, що інколи інтереси і нахили учнів виражені не яскраво, інколи ж, навпаки, настільки численні, що важко відокремити головні від побічних, тимчасових. У такому разі допомогу психологу може надати проведення психодіагностичного дослідження рівня розвитку деяких здібностей. Високий рівень здібностей можна розглядати як показник схильності до конкретного виду діяльності, яка згодом стане домінуючою. Проте інтерес є стимулятором тієї діяльності, в якій вищезазначені здібності виявляються, фільтруються та удосконалюються. У зв'язку з цим професійний інтерес може розглядатись як своєрідний індикатор відповідних здібностей [5].

Ставлення індивіда до трудової діяльності – це не просто психофізіологічне, а й соціальне явище. Важливо, в першу чергу, сформулювати групу принципів, якими керуються (або повинні керуватися) дівчата і хлопці, вибираючи собі професію і місце в соціальній структурі суспільства. Розглянемо ці принципи.

Принцип свідомості у виборі професії виражається в прагненні не тільки задовольнити своїм вибором особисті потреби в трудовій діяльності, а і принести користь суспільству. Усвідомлення необхідності вибору перш за все, тих професій, які потрібні в цей момент найбільшою мірою, слугує одним із показників розвиненості свідомості особи.

Принцип відповідності обраної професії інтересам, схильностям, здібностям особи і водночас потребам суспільства в цілому. За аналогією з відомою думкою “не можна жити в суспільстві та бути вільним від суспільства” можна також стверджувати: не можна вибирати професію, виходячи тільки з власних інтересів, не зважаючи на інтереси суспільства. Порушення принципу відповідності потреб осіб і суспільства призводить до незбалансованості в професійній структурі кадрів.

Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особи в процесі професійного самовизначення. Майбутню сферу діяльності треба визначити самостійно. У цьому процесі велику роль відіграють випробування сил протягом трудової і професійної підготовки, поради батьків та їх професійний досвід, пошук і читання літератури (стосовно сфери діяльності).

Виходячи з цього, в процесі формування в учнів готовності до вибору професії, необхідно звертати увагу на такі індивідуальні особливості. Перш за все, це інтереси та нахили старшокласників. Професійні інтереси відрізняються конкретністю та цілеспрямованістю. Розвиток і формування професійних інтересів пов'язані з пізнавальними інтересами. Це інтереси, які спрямовані на оволодіння знаннями з професії, розуміння її суті, оволодіння не тільки практичними, а й теоретичними основами професії. Чим яскравіше виражений професійний інтерес, тим сильніша потреба в оволодінні знаннями для конкретної професії [2; 5; 7].

Висновки. Отже, розглядаючи структуру професійного самовизначення, виходячи з аналізу теоретичних положень проблеми професійного самовизначення, можна стверджувати, що це досить складне системне утворення, до якого входять взаємопов'язані елементи: взаємозв'язок професійного інтересу, навчальної мотивації та психологічної особливості старшокласників.

Перспективним напрямом подальшої роботи є виявлення ролі сім'ї у здійсненні професійних орієнтацій школярів.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 338 с.
2. Абрамова Г.С. Практическая психология / Г.С. Абрамова. – М. : Академия, 1997. – 368 с.
3. Аванасов В.С. О профессиональном самоопределении школьников / В.С. Аванасов. – Советская педагогика. – 1985. – № 7. – С. 25–28.
4. Анастасиев А.И. Воспитание и интерес при обучении / А.И. Анастасиев. – Харьков, 1976. – 256 с.
5. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения : [текст] / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 304 с.

6. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д.А. Леонтьев, Е.В. Шелобанова // Вопросы-психологии. – 2001. – № 1. – С. 57–65.

7. Мкртчян Г.М. О профессиональных ориентациях старшеклассников / Г.М. Мкртчян, А.Е. Чирикова // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 29–36.

8. Российская педагогическая энциклопедия / гл. редактор В.Г. Панов. – М., 1993.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2013.

Горшенёва А.Н. Психолого-педагогические аспекты и барьеры профессионального самоопределения учеников старших классов

В статье рассмотрены формы, способы формирования профессиональных интересов учеников старших классов. Раскрыта суть категории “профессиональная ориентация”. Исследованы интересы и склонности учеников старшей школы, а также условия, при которых интересы и склонности становятся мотивами профессионального самоопределения. Сформулированы принципы выбора будущей деятельности.

Ключевые слова: профориентация, самоопределение, профессиональный интерес, учебная мотивация.

Gorshenyova A. Psychological-pedagogical aspects and barriers of senior pupils' vocational self-determination

The article deals with the forms and methods of formation of senior pupils' vocational interests. The gist of the category “vocational guidance” is disclosed, the examples of principles of choice of future activity are shown in this article

One of the main aims of our education is the development of a student's personality and individuality. A school-leaver is supposed to be a creative thinker, to be able to do industrial social and scientific job, to defend his/her point of view, update and enrich knowledge continuously by self-education.

The aim of our article is to ground the psychological - pedagogical aspects and barriers of senior pupils' vocational guidance, which influence the formation of vocational interests in the future. The topicality of our research is stipulated by the fact that the methods of senior pupils' vocational guidance aren't widely used at modern school.

We also revealed the idea of vocational guidance and concluded that it is necessary to use the scientifically grounded system of forms, method and ways of influence on the person in order to optimize his/her vocational guidance with the glance some individual peculiarities. This system seeks to balance vocational interests with one's potential and social needs. The main idea of vocational guidance is the growth and the development of spirit of competitiveness in labour-market and achievement of effective employment-population ratio. It should be mentioned here that we separated out three types of principles. There are the principles of awareness, the principles of correspondence and the principles of activity.

The principles of awareness are characterized by the student's desire to please with choice not only his/her personal needs but also to be a person of social utility.

The principles of correspondence consist of compliance of chosen occupation with interests, skills, and needs of society. The principles of activity characterize the type of person's activity in the process of vocational self-determination. There is the need to choose future field of activity by oneself. Also parents' advice and their expertise, data-search and reading of literature play great role.

Hence, in the process of formation of pupils' readiness to make his/her future choice, it's important to draw our attention on individual peculiarities such as student's interests and inclinations. Vocational interests are more concrete and purposeful. The development and formation of vocational interests is connected with educational interests.

The results of our research enable us to draw some general conclusions. Having studied the vocational guidance structure, the theoretical statement analysis of the problem of vocational guidance, it may be important to conclude that it is a complicated formation which includes such elements: vocational interest, educational motivation and pupils' psychological peculiarities interconnection.

The prospective direction of further research is the role of family in students' vocational guidance.

Key words: *vocational guidance, self-determination, vocational interest, educational motivation.*